

Marin Preda
scriitorul
și timpul nerăbdător

Scriitorul și timpul nerăbdător/ 5

UVERTURA/ 9

I. Timpul n-a mai avut răbdare...

Primul cerc al posterității.

Marin Preda în reprezentări și evocări empatiche/ 9

II. Al doilea cerc – după 1990

Marin Preda: Scriitorul și timpul nerăbdător/ 31

1. Preambul: Cum gândea Marin Preda posteritatea/ 32
 2. Etapele creației/ 32
 3. Cine ne sunt revizorii? „Reevaluarea” lor – „proletcultism în semn schimbat”/ 34
 4. Sub specie aeternas, judecata istoriei literare/ 36
 5. Negatorii/ 42
 6. Afirmatorii/ 47
 7. Între admirație și negație/ 71
 8. După anul 2000/ 79
 9. Reflector: la Centenar, biografie și creație/ 85
 10. Marin Preda – marele singuratic, un om printre oameni/ 90
11. „Fenomenul Preda”, văzut de Aurora Cornu – iubita, și de Eugen Simion – prietenul/ 91

TRILOGIA CONFESIUNII/ 105

III. Marin Preda par lui mème

**Mărturisiri, confesiuni și spovedanii
ale unui om al secolului al XX-lea/ 105**

**IV. Viața ca o pradă –
autoficțiune și mitologie personală/ 131**

V. Imposibila întoarcere și posibilele reveniri necesare/ 155

VI. Marin Preda – confesiune și romanesc.

În căutarea temei povestitorului/ 173

VII. *Întâlnirea cu literatura,*
intrarea în universul lui Marin Preda
Fixarea structurii morale/ 189

TRILOGIA MOROMETIANĂ/ 205

VIII. *Moromeții* – epopeea destrămării clasei țărănești/ 205

IX. Diagonalele unui roman – reflexii și reflectări
la confluența ficțiunii cu nonficțiunea
Din dosarul *Delirului*/ 273

X. *Marele singuratic* – solitarul destinului și al istoriei/ 297

TRILOGIA URBANĂ/ 333

XI. Codul secret din imaginarul *Risipitorilor*/ 323

XII. Romanul *Intrusul*, implicații, detalii,
nuanțe în complexul relațiilor indeterminate
ale vieții și destinului/ 339

XIII. *Cel mai iubit dintre pământeni* –
în căutarea ființei pierdute/ 357

Bibliografie/ 379

Fișă bibliografică/ 385

I. Timpul n-a mai avut răbdare...

Primul cerc al posterității.

Marin Preda în reprezentări și evocări empatice

Motto:

„Marin Preda nu este numai un mare scriitor, dar și o mare conștiință a veacului nostru.”

Eugen Simion

În 1981, la un an de la neașteptata moarte a lui Marin Preda, controversată, prin enigmele care planau, suspiciuni neelucidate nici până astăzi, Editura Cartea Românească publica, sub titlul *Timpul n-a mai avut răbdare*, ediție îngrijită de Eugen Simion, o carte impresionantă de aproximativ 600 de pagini, cuprinzătoare în a înfățișa și adânci personalitatea omului și scriitorului așa cum se reflectase ea în oglinzile multiplicatoare ale altor conștiințe, conștiința contemporanilor, cei care-l cunoscuseră direct, ca persoană, și indirect, prin operă, ca *personaj* reflectat de această operă.

În *Cuvânt înainte*, semnat de Eugen Simion, profund cunoscător al operei, admirator, deopotrivă, al omului – apreciat pentru genialitate, și al operei – supusă judecății critice în registrul capodoperei, consemna cu luciditate critică locul lui Marin Preda în literatura română contemporană și în conștiința publicului: Marin Preda devenise un *scriitor național*, „un talent, adică, mare și o conștiință mare”, un creator dintre cei puțini aleși, care „exprimă modul de a fi în lume al unui popor, aspirațiile și neliniștile lui”. Conștiința a timpului său, Marin Preda își asumase responsabilitatea ca scriitor, convins că „talentul este un dar, *scrisul* este o responsabilitate”.

Cum spune André Malraux, moartea transformă o viață în destin. Marin Preda, apropiat, prin moartea brutală de Albert Camus, „începe să fie cunoscut ca om”, spune Eugen Simion, ca „spirit complex”, „o conștiință a veacului nostru”, dar și ca scriitor, identificat cu *Scriitorul*, prin luciditatea cu care vede în actul de a scrie, în sens sartrian, „o demnitate și un angajament”.

Întorcând fluxul memoriei într-un trecut apropiat, mărturiile contemporanilor, ca și în cazul contemporanilor care au scris amintiri despre Mihai Eminescu, se străduiesc să surprindă, deopotrivă, „secretul unei vocații” și „secretul unui om care disprețuia snobismul omului de litere”, manifestându-se în viața de toate zilele, „cu o derutantă simplitate” – „o simplitate care *semnifică*”, accentuează Eugen Simion, „un mod natural de a fi care provoca (...) o mare surpriză”.

Pentru cei din jur, Marin Preda devenise un *personaj* în propria viață, reflectat în oglinzile relativizatoare ale interferenței dintre ficțiune și nonficțiune. Încercând să despartă apele, Eugen Simion sesizează un „proces curios de identificare a subiectului cu obiectul” și, în acest context, fixează o schiță de portret: „Marin Preda era un scriitor complex, cu un sistem de valori bine fixat, un spirit, în fine, neliniștit, preocupat până la obsesie de *blestematele chestiuni insolubile* ale omului din secolul nostru (secolul al XX-lea, n.m.). Discutând despre Preda, discutăm, în chip fatal, despre condiția și conștiința scriitorului contemporan.”

Structura volumului aparține, ca și inițiativa, lui Eugen Simion, iar construcția pe șapte secțiuni: *Inscripție pe un portret; Întâmplări, amintiri, confesiuni; Arta ca soluție la „blestematele chestiuni insolubile”;* *Imposibila despărțire; Întâlnirea cu o carte; Marin Preda – scriitor național; Documente, scrisori, articole, interviuri, pagini de jurnal, precedate de o cronologie, intersectate, apoi, de texte – cu fragmente reprezentative din opera lui Marin Preda, creează primul edificiu memorabil, înainte de reprezentările statuare, un monument care reține trăsăturile esențiale, fundamentale ale personalității lui, așa cum s-au fixat în acest prim cerc al receptării în postumitate.*

Deschisă, cum preciza Eugen Simion, tuturor celor care au avut ceva de spus și au voit să spună despre „omul care ne fermeca” și despre opera lui, cartea cuprinde mărturii/mărturisiri, considerații despre operă ale unor scriitori reprezentativi pentru generația '60 și nu numai: Marin Sorescu, Ion Caraion, Adrian Păunescu, Alexandru Paleologu, George Bălăiță, Lucian Raicu, Ștefan Augustin Doinaș, Nichita Stănescu, Nina Cassian, Octavian Paler, Valeriu Cristea, Ana Blandiana, Cezar Baltag, Gheorghe Tomozei, Horia Zilieru, Marius Robescu, Sonia Larian, Mircea Ciobanu, Eugen Simion, care pun *inscripții pe un portret*; Fănuș Neagu, Al. Cernădulescu, Sorana Țopa, Ion Băieșu, Petre Stoica, Al. Balaci, Constantin Coroiu, Marian Ciobanu, Savu Dumitrescu (șoferul lui Marin Preda), Nicolae Frânculescu, Dan Claudiu Tănăsescu, Dinu Flămând, Al. Papilian, Laurențiu Fulga, care consemnează *întâmplări, amintiri, confesiuni*; Constantin Noica, Mircea Zăciu, Livius Ciocârlie, G. Dimisianu, Mircea Horia Simionescu, Mircea Iorgulescu, Elena Tacciu, V. Popovici, Radu Petrescu, Radu Cosașu, N. Steinhardt, Eugen Negrici, Al. Călinescu, Maria Luiza Cristescu, Mircea Mihăieș, Ov. S. Crohmălniceanu, care investighează opera din perspectiva ideii *artei ca soluție la „blestematele chestiuni insolubile”*; George Macovescu, Geo Bogza, Eugen Jebeleanu, Dumitru Radu Popescu, Ileana Mălăncioiu, Radu F. Alexandru, Norman Manea, care mărturisesc despre *imposibila despărțire*; Florin Mugur, Paul Anghel, Virgil Duda, care dau seamă despre *întâlnirea cu o carte*; Al. Piru, Sorin Titel, Paul Georgescu fixează adevărul literar – *Marin Preda – scriitor național*; Geo Dumitrescu, de prietenia căruia sunt legați primii ani ai debutului lui Marin Preda, integrat la secțiunea *Documente, scrisori, articole, interviuri, pagini de jurnal*, clarifică problema debutului și aduce în pagină singura poezie, *Întoarcerea fiului rătăcit*, inclusă în volumul cenzurat *Sârmă ghimpată*, alături de alte articole, interviuri, pagini de jurnal ale lui Marin Preda însuși, clarificatoare, de asemenea, pentru operă, căci aduc un punct de vedere din interior, luminându-i personalitatea, în *Scrisori către Geo Dumitrescu*, și opera, prin confesiuni de autor, legate

de etape ale creației: „*Temele fundamentale*”, *Despre Risipitorii, Un roman și o experiență*, „*Bucuriile se plătesc*” (o scrisoare din 1970), *Lumea țărăneasă și generațiile ei în istorie* (1977), *Ziua din urmă a bătrânei țărănci* (1977), „*Am încercat să respect un pact interior*” (1977), „*Am scris tot ceea ce am trăit*” (interviu, 1980), *Cel mai iubit dintre pământeni* (interviu, 1980), *Geo Șerban – Conversație neterminată* (1979-1980).

Lipsește dintre mărturisitori Nicolae Manolescu, Alex Ștefănescu.

O motivație a necesității de a mărturisi, de a depune mărturie despre Marin Preda sugera Octavian Paler (1927-2007) în *Dincolo de focul de câlți*. Luând în considerație ideea că Marin Preda ar fi visat să întemeieze o nouă religie, Octavian Paler echivalează arta cu un fel de religie și conchide că, dacă Marin Preda n-a întemeiat o religie nouă, „a trăit într-una tot atât de veche ca și arta”. De aceea, pentru o cultură, un scriitor ca el este o șansă, căci își invită receptorul să vadă în esențial, „dincolo de focul de câlți”. Încercând să umple golul imens lăsat de dispariția lui și pentru „a micșora dâra de frig lăsată de moartea lui”, mărturiile contemporanilor trebuie să perpetueze *ceva viu* din credința lui Marin Preda, scriitorul care înțelesese că „talentul este doar aripa, nu și zborul”, sentimentul responsabilității determinându-i credința că „talentul trebuie purtat cu demnitate”.

Reprezentările personalității lui Marin Preda ca răsfrângeri în oglinda altor conștiințe seamănă cu scena oglinzilor din filmul lui Orson Wells, în care răsfrângerile sunt tot atâtea puneri în abis până la totală și completă confuzie/topire a realului în virtual. Multiplicate hiperbolic, la infinitul posibil, prin reprezentările minții omenești, copiiile ocultează, edulcorează originalul, anulează realul lăsând domnia virtualului, cu dificultatea de a decela originalul de copie, copia de copie. E un joc al copiilor, al fragmentelor, care nu mai pot reface originalul, păstrându-i, totuși, urma și umbra.

Portretul lui Marin Preda se constituie din aproximări și reflectări în oglinda conștiinței celorlalți, relațiile interumane bazându-se, în fapt, pe interacțiunea dintre imaginile pe care fiecare și le construiește despre celălalt. Cum aceste confesiuni, memorări, mărturii sunt scrise *in absentia*, după plecarea lui, Marin Preda devine, pentru acești pictori de/în cuvinte, un model reprezentat mental în proiecții subiective.

Câteva note comune converg spre obiectivare, scoțând, din relativitatea subiectivității, constante ale personalității între variabilele diferențialelor receptării unei personalități unice.

Ca aspect general, reținem *sobrietatea medievală*, pe care o constata Alexandru Balaci, seriozitatea, „teribilă”, „profundă”, despre care referă

Cezar Ivănescu, trăsături constitutive explicate de Eugen Simion prin educația țărănească, în care a fi țăran dobânda înalte valențe semnificative: „A fi țăran era, pentru el, a fi un om cu o morală inconfundabilă: a avea sentimentul familiei, a cunoaște și respecta prietenia, a fi firesc și sincer cu semenii. A fi țăran înseamnă, mai ales, a fi un om inteligent și a vedea ceea ce este profund și durabil în existență...”

Ar fi, apoi, atitudinea față de profesiunea de scriitor, Marin Preda fiind conștient de responsabilitatea ce revine creatorului, de respectul pentru cuvânt: „Ținea enorm la profesiunea de scriitor și a făcut tot ce-i era în putință pentru a apăra demnitatea, noblețea ei... Nu accepta însă ținuta nefirească, înțepată, trufașă a creatorului în relațiile obișnuite. Detesta pe snobi și, în cercurile în care aceștia se învârteau, Preda nu era un musafir comod.”

Inscripțiile pe un portret reflectă subiectivitatea celor care referă despre Marin Preda, oglinzile conștiinței au fidelitatea/infidelitatea lor. Ion Caraion (1923-1986), coleg de generație, sub titlul *Gestul discernatoarelor rețineri*, surprinde prin amestecul perfid de apreciere și blamare camuflată în mânușa obiectivității critice. Caraion are, asemenea lui Ion D. Sîrbu, o nemulțumire în legătură cu romanul *Cel mai iubit dintre pământeni* și o comunică prin fraze abil voalate. Punând, de exemplu, problema adevărului artistic, el consideră că dezvăluirile ar trebui făcute de gazetari, nu de scriitori, că interesul pentru politică al scriitorului determină *hibridizarea* literaturii, dezavantajându-și, astfel, talentul. Altfel spus, faptele, evenimentele, întâmplările din *Cel mai iubit*... țin mai mult de adevărul brut, fără sublimarea artei, problematica obsedantului deceniu ține mai mult de gazetărie decât de literatură; de aceea, scriitorul s-a dezavantajat singur. În considerațiile lui Ion Caraion subzistă, sub maldăre de cuvinte, pierdute în acest prim volum, în corul admiratorilor, primele elemente ale viitoarelor contestări, așa-zise reevaluări critice ale operei lui Marin Preda.

Punctul de plecare este revelatoriu: „Marin Preda n-a făcut orice pentru succes./ Un scriitor este ce afirmă (prin literatura lui, desigur...)/ Dar un scriitor este și ceea ce neagă, și ceea ce refuză. Prin ansamblul de atitudini și idei intrate în osatura literaturii lui./ Ajunge să-l gândim prin comparație, și nu precizez cu câți și cu cine, pe Marin Preda, spre a socoti câte lucruri s-a înfrânat să întreprindă, din câte refuzuri se compune statura lui literară și care s-ar cere să fie prețuirea nu numai a unui astfel de gest, gestul discernatoarelor rețineri, însă și conținutul de nuanțe al unui atare intelectual./ Mă abat, să găsesc intensitatea creionului cu care se vor sublinia înțelesurile.”

În aparentul panegiric, Ion Caraion a strecurat, insidios, îndoiala, veninul contestării, ascuns în săsăitul aparent al admirației. Lauda denigratoare îi caracterizează fraza oximoronică, în paradoxul formulărilor deconcertante punând (in)fidelitatea unui mod subiectiv, cumva revanșard, de a-l vedea pe Marin Preda și literatura sa, polemizând evident cu ideea curajului în literatură: „Ce importanță are pentru literatură, pentru literatura propriu-zis (nu pe plan cetățenesc, unde astfel de ferme depoziții sunt și onorabile și de dorit), cantitatea de risc și de curaj cu care (întrecând pe un altul ori pe mai mulți cantitativ sau prin violență, pentru ca mâine seară ori poimâine să fie și el întrecut) nu știu ce romancier dezbate, relevă, înfierează nu știu ce deceniu sau perioadă istorică, punând în circulație adevăruri, dosare, documente, opinii senzaționale, știute încă de la vremea lor de către unii, dar îndelung ascunse sub obroc pentru alții?/ Oare nu ziaristul, care în schimb fabrică literatură proastă, ar fi trebuit să se ocupe de lucrurile acestea? Nu el?/ Și oare în lipsa posibilității sau cutezanței sale de a exista și de a-și desfășura propria-i activitate în totalitatea sferelor sale, scriitorul care i se substituie cu mijloace artistice – vai! – ce nu țin complet, și este inerent să nu țină, nici de literatură nici de gazetărie, nu se hibridizează? nu-și va dezavantaja el talentul? n-o să fie precară și amenințată personalitatea sa?/ Fără îndoială (ce definiție oricât de elastică i s-ar putea da astăzi, care să nu se dovedească deficitară, e greu de spus...), literatura s-a diversificat uluitor, s-au intersectat, suprapus, amestecat, compus și recompus în fel și chip genurile, dar posesori ai unor facultăți măcar aproximative de orientare, într-o proporție cât de cât rezonabilă, totuși cititorul pregătit simte surogatul, imixtiunea, combinația. Și dacă va gusta – căci gustă copios și numeric, îi plac – dezvăluirile, indiscrețiile, forța smulgerii măștilor, «temeritatea» condeiului, hotărât să tragă în sfârșit la țintă, să ridice cortina, în schimb el va regreta fără s-o mărturisească sentimentul că a pierdut un scriitor. Cel puțin până la un punct.”

Ion Caraion își justifică atitudinea prin vizionarism critic, dar inadecvarea de a-l situa pe Marin Preda printre nefericiții scriitori care n-au înțeles să-și cultive talentul..., este evidentă chiar sub mierea veninului din aparent buna intenție: „Mă gândesc mâhnit uneori că într-o zi din viitorul nu cel mai îndepărtat, când luciditatea întoarsă acasă fi-va invitată să asiste la supremele bilanțuri, poate că se va găsi cineva sentimental și lucid căruia să-i pară câteva clipe sincer său de atâția scriitori cu talent ai momentului actual, care schimbându-și chemarea literară pe cea ziaristică au ieșit din literatură cu propriul (și inconștientul) lor acord sau n-au rămas în ea decât către periferii.”

LIBRIS | We know
1936

Liniile inscripției pentru portret se adună în trăsături clare ieșite din condeiul lui Marin Sorescu (1936-1996), pentru care Marin Preda, *fenomenul Preda*, este *constructorul de sine*, construindu-se „ca un fluviu de câmpie, din râuri sărace și uneori subterane, pe un sol neprietenos și bântuit de secetă”, dar și constructorul unui palat nemaipomenit cu două ieșiri – „una la țară și alta la oraș”, *Moromeții* și *Cel mai iubit dintre pământeni*, fiind *turnurile* acestui palat-operă, care „ridică prestigiul întregii proze românești”, cărți ale unei conștiințe și ale unei epoci.

Văzut de Alexandru Paleologu (1919-2005), Marin Preda „avea uneori o bruschețe, un mod abrupt de a se comporta, ceva ironic sau alteori absent în privirea lui dindărătul ochelarilor, un anumit fel de a glumi, care puteau să irite pe cei prea susceptibili (cum sunt în genere scriitorii)”. Noblețea – *Marin Preda era un domn*, îl aseamănă unui personaj de ficțiune, Pierre Bezuhov, „cel mai desăvârșit domn dintre toate personajele literaturii universale”, cu „simțul profund al egalității umane”.

Sub *cupola conștiinței*, liniile se acumulează în rememorarea lui George Bălăiță (1935-2017). Marin Preda îi apare în aura unei seninătăți care-l aureolează, în ciuda unor contraste, *coincidentia oppositorum*: „Tendința spre echilibru și armonie la Marin Preda vine din conștiința a două stări contrarii: o natură caragialiană și o proteică înclinație spre o viziune tragică a vieții”.

În reprezentările cvasi-polemice ale lui Lucian Raicu (1934-2005), Marin Preda nu este o natură elementară, căci naturile elementare nu creează capodopere; *saturația culturală* este definitorie pentru un mod de viață în care cartea trecea prin filtrele conștiinței interogative: „totul citit, recitit, ținut minte, comentat, priticcit, povestit, acceptat, contestat, din nou acceptat, încă o dată reluat, gândit de la început, revenit meditat, din nou discutat, pus la punct, contrazis, tratat...”

Saturația culturală caracterizează, așadar, personalitatea lui Marin Preda care „*trăia și scria* respirând într-un spațiu saturat de cultură”, plus curiozitatea intelectuală nestinsă, lectura – bucuria zilnică, prin care se justifica o viață, marcată de bornele *aspirației* și *vocației*: „Lectura extinsă și intensivă constituia regimul său de *viață* în măsură egală cu deprinderea scrisului zilnic. Citea cu pasiunea unui adolescent, fascinat de mirajul cărții, de parcă el însuși n-ar fi fost de acum autorul atâtor cărți oferite altor pasiuni adolescente. Citise, în sensul cel mai strict al cuvântului, *toate*, da, toate cărțile marilor scriitori antici și clasici și moderni, inclusiv pe cele minore, și le ținea minte pe toate nu numai în «atmosfera», în «impresia» lor generală, cum îndeobște se întâmplă, dar în corporalitatea și în întregimea lor, scenă cu scenă, personaj cu personaj, detaliu cu detaliu.”

Fragilitatea omului („Marin Preda nu strălucea prin vigoare, ființa sa fizică era fragilă, deși de-o miraculoasă vitalitate, de o stupefiantă putere de rezistență.”) este contracarată de vitalitatea/soliditatea spiritului, măsurată în/prin dăruirea miracolului scrisului: „Și această intimă coeziune între certitudinea temeiurilor acestei lumi și dorința de a lucra, de a scrie, din nou și din nou, și în fiecare zi câte zece ore la masa de scris, spune totul despre el, despre miracolul pe care l-a reprezentat el ca om și ca scriitor deopotrivă. Un miracol pe care îl țin încă departe...”

Aparenta abulie, „momentele de somnolare, de trezire abulică ș.a. pregăteau, se poate presupune, elanurile unei înțelegeri cu totul noi a lucrurilor”, par, prin urmare, momente pregătitoare pentru „o înțelegere surprinzător de proaspătă, de mirare absolută, de revelație matinală”, „un *somn* al conștiinței și o *trezire* din el”: „Un *somn* al conștiinței și o *trezire* din el; una dintre mișcările (sau «frigurile») esențiale, care se repetă neîncetat, la fel și mereu altfel, în opera lui Marin Preda. Scriitorul însuși trăia fiecare zi a vieții sale sub puterea acestei modificări, a acestei caracteristice alternanțe”. Somnul și trezirea, poate *trezvia*, din el determinau, în egală măsură, viața și scrisul: „Într-o zi de mai, modificarea aceasta, *trezirea* aceasta, nu s-a mai produs. Minte nu vrea să accepte.” Seriozitatea lui Marin Preda („Era un om serios Marin Preda”) se manifestă în geniul lui, iar „geniul său literar și marea sa conștiință datorează mai mult decât s-ar crede probității acestei minunate și atât de încrezătoare convingeri că viața și creația au, până la urmă, un sens.”

Marin Preda și Sfinxul, așa îl vede Cezar Baltag (1937-1997) într-un portret realist: „Marin Preda nu eluda niciodată întrebările (dureroase) ce i se puneau în fața conștiinței și nici nu își aroga întrebări «metafizice», dacă ele nu i se impuneau; altfel spus nu poza niciodată. Neîncrederea sa față de tot ce i se părea a fi «poză» venea dintr-o milenară psihologie practică a țăranului care refuză întotdeauna să fie și, mai ales, să pară altceva decât este. Nu era o fire contemplativă și, totuși, presiunile asupra conștiinței sale l-au împins să mediteze. Era însă un mare om care își puneă întrebări, un «singuratic» care, datorită impactului dureros și derutant, încă din copilărie, cu existența, înțelesese că menirea omului e tocmai aceasta: să se chestioneze pe sine și să chestioneze existența.”

Într-un portret liric desenat de Horia Zilieru, Marin Preda apare ca *marele singuratic*: „El era o Ithacă a timpului – moral./ O conștiință transcendentă – în ipostaza eternității./ El nu s-a înclinat, niciodată, în fața temporalului./ Fiecare rând scris îl apăra de evidența morții,/ devenind el însuși «pura contemplare»./ Era poporul unei limbi.”

Ceea ce-l individualiza ca om era *privirea*, forța acestei priviri, pentru care miopia era „masca unei clarviziuni remarcabile” (Marin

LIBRIS | We know books

Sorescu), fascinație ce venea din „lumina de pe fața lui” (Eugen Simion), îndărățul căreia se ascundea misterul, miracolul unei personalități impenetrabile, greu de descifrat. *Fixitatea privirii* era observată și în altă împrejurare de Paul Georgescu, prieten din dimineața vieții, și în jurul ei construia portretul aural: „La 25 de ani (...) era slăbuț, foarte brunet, pirpiriu; semăna leit cu Panait Istrati (...). Ceea ce izbea la el era fixitatea privirii, atenția nemaipomenită a privirii care nu se îndepărta totdeauna către convorbitor sau spre ceea ce vedea; era o privire întoarsă asupra lui însuși, asupra senzațiilor lui, poate. (...). Lui, lumea îi apărea plină de semne ciudate, foarte semnificative, dar greu de descifrat. Era un tip obsesiv, de o gravitate adâncă, atent să nu treacă pe lângă el o esență sau formula cosmosului, poate (...). Era eminentement serios” (apud Marin Preda, *Jurnal intim. Carnete de atelier*, p. 196).

Marius Robescu se concentrează asupra acestei *priviri verzui*, reflectare a verdelui ochilor, cu limpezimi și tășuri, în funcție de lumina din ochii celuilalt: „Despre privirea lui Marin Preda m-am tot întrebat: «Ce e cu privirea asta?» (cum ar fi spus el însuși). Nu știam. Fiindcă Marin Preda nu se uita la tine când voiai tu, ci numai când voia el. Degeaba încercai să-i prinzi privirea, își făcea de lucru la stânga ori la dreapta, vorbea dacă era cazul, îți răspundea la întrebări. Dar nu te privea decât atunci când știa că o să te poată surprinde. Și te surprindea, într-adevăr. Multora puțin le păsa, probabil, că sunt surprinși, dar eu simțeam totdeauna un fior când descopeream asupra-mi privirea aceea verzuie ca un diamant tăind sticla groasă a ochelarilor. Nu mi-a trebuit mult să-mi dau seama că o asemenea intensitate are numai privirea *Prozatorului*. Însă de explicat, cum era, nu mi-o puteam explica. N-am putut nici după ce l-am văzut *privind*. Era în salonul de la Mogoșoaia, târziu, chiar după miezul nopții, și unul adormise acolo răsturnat pe scaune. Preda s-a oprit în dreptul lui, în picioare și a început să-l privească. (...) Fiindcă privitul asta era pentru el, o *ocupație*, cât de serioasă n-am cuvinte să spun! Ceva nou, neașteptat, răsărea parcă din relația optică exploatată cu toată concentrarea, până la capăt. Peste câteva luni, după ce Marin Preda murise, citind o carte, un roman, ceva mi-a amintit felul lui de a privi. Povestește Hemingway, prin gura fiului personajului principal, dacă nu mă înșel, cum l-a întâlnit pe Joyce la Paris și cum acesta l-a cercetat «de parcă s-ar fi uitat într-un acvariu». Într-o oarecare măsură, asta e. Cam așa își privea și Preda semenii, posibilele lui personaje”.

Privirea lui Marin Preda era constatată și de învățătorul Ion Georgescu, în schița de portret a elevului Marin Preda: „Era un visător în clasă. (...) Se uita fix în ochii mei și la început am avut impresia că mă sfidează. Credeam că mă privește ca pe un nimic, că are ceva cu mine și

m-am simțit ofensat. Nu aveam cum să-i fac observație. Mușchii feței nu-i tresăreau, ochii îi clipeau rar, dându-mi deseori impresia că o să mă destram și o să fiu înghițit de privirea lui. Pe urmă m-am obișnuit.”

Miopia lui Marin Preda este un laitmotiv în rememorarea lui Al.Cerna-Rădulescu: „M-am înspăimântat însă când l-am văzut cum citea: își scotea ochelarii, care nu-i prea erau de folos la lectură, sau și-i ridica pe frunte și se apleca peste șpaltul de pe masă, lipindu-și parcă fața de el, ori îl ducea până la câțiva centimetri de ochi, făcându-l să vibreze sub răsufierea lui (...). M-a înspăimântat și mi-a dat senzația că sunt pe cale să particip, involuntar, la săvârșirea unei crime, a cărei responsabilitate cugetul meu refuza să și-o asume. Mai întâlnisem miopi, dar niciodată nu-mi fusese dat să văd pe vreunul citind cu asemenea efort...”

Miopia fusese motivul respingerii la Școala Normală de la Câmpulung, amănunt asupra căruia Marin Preda a revenit adesea, sugerând un fel de intervenție a destinului care-i rezervase alte căi. Neșansa aparentă, prin miopia de care luase, astfel, cunoștință în urma acestui eșec aparent, e surmontată prin voință, o supravoință, printr-o extraordinară încredere în vocația și destinul lui, altul decât cel de țăran. Dacă viața n-a fost generoasă cu Marin Preda, surpriza a venit de la miopia lui, șansă și neșansă, obstacol depășit prin voință proprie și prin destinul însuși.

Forța privirii, fascinația ei, se asociază *tăcerii* și *singurătății*, pe care le semnala Octavian Paler și pe care le explica prin înțelegerea și asumarea de către Marin Preda a responsabilității ca scriitor. Despre tăcerea/tăcerile lui Marin Preda mărturiile sunt recurente.

Văzut din afară, „încruntările lăuntrice” ar fi putut deconcerta; „întunecatele tăceri” ale lui Marin Preda „dospeau de întrebări și de căutare a unor răspunsuri ferme la acele întrebări”. Tăcerea era „cuprinsul platoșei” prin care Marin Preda se apăra de lume și de „cercetările ei inumane”, răsfrângându-se asupra lui însuși, sondându-și, în privire întoarsă, abisurile sufletești.

Sub vraja privirii, portretul realizat de Marius Robescu topește obiectivitatea într-o subiectivitate obiectivată: „Marin Preda era, într-adevăr, țăran, într-un fel în care niciun fiu de țărani, după ce ajunge la oraș, nu mai e. Era țăran în felul în care câteodată vorbea și mânca, totdeauna în felul în care se mișca – se păstrase astfel – până la halucinație. Și, în același timp, nu era țăran absolut deloc ci, prin vocație timpurie, scriitor, totalmente scriitor. L-am văzut de multe ori, am avut cu el o mulțime de mici conversații, dar numai două sau trei convorbiri adevărate. Senzația că stau de vorbă cu un *scriitor* n-a fost niciodată mai deplină.”

Privirea lui Marin Preda, „privirea aceea verzuie ca un diamant tăind sticla groasă a ochelarilor”, este un efect al gândirii lui fascinante, scormitoare, pe care o ducea cu sine „ca pe o centură grea de salvare înfășurată în jurul corpului”. Semnificația privirii implică plener creativitatea, atitudinea, modul de a se raporta la realitățile vieții: „...privirea *Prozatorului*”, cu ceva inefabil, greu de transpus în cuvinte, „de explicat, cum era nu mi-o puteam explica” – „N-am putut nici după ce l-am văzut *privind*” oamenii în manifestările vieții. E aici o sugestie de conotare a replicii *Creatorului către artist*: „Eu am visat lumea, cum tu ai visat opera ta”.

Sonia Larian (n.1931-2016) încearcă să deceleze personalitatea lui Marin Preda, în complexitatea relațiilor cu lumea și cu sine, din retorica exclamațiilor frecvente în operă, risipite generos în interjecții, în momentele de entuziasm: *Eeee! Heee!* Ceea ce-l individualiza/uniciza pe Marin Preda, în raportarea la spectacolul lumii, se resemantizează după dispariția lui, prin gesturi, obișnuințe de comportament, căpătând un alt sens: „În *viață*, aș spune că artistul a lucrat, a tot lucrat de-a lungul anilor la ea, elaborând-o, îmbogățind-o mereu de sensuri, aproape în *paralel* cu opera sa – ca la un fel de operă *mai mică*, de-sine-stătoare. Faptul de a figura în același timp și *dincolo*, în scrieri, în opera *cea mare* (ca într-un fel de altă lume, secundă) îi conferea un farmec de un tip aparte, un fel de savoare ușor livrescă, foarte specială. Ca și, de altfel, calitatea ei naturală de «citat», puternic subliniată, dobândită (în *viață*) prin însuși actul repetării.”

În retorica exclamațiilor, exclamație-semnal, Sonia Larian identifică un *salut universal*, dar și *materia artei sale*, *substanța ei*, *elemente ale creației preexistente*, poate chiar, „mai profund filosofic”, „un loc de incidență” al artistului cu lumea, lumea propriu-zisă: „*Exclamația* traducea astfel o atitudine în fața lumii extrem de complexă, în care funcția *critic-dizolvantă* și cea *integratoare* acționează deodată, ca într-o unică mișcare, într-un singur timp”, recunoașterea „în ceea ce părea la fel, asemănător, de aceeași natură cu sine”, prin care se producea „un fel de dublă mișcare” – „identificare a scriitorului cu obiectul” și, în sens invers, „atrageră (gravitațională) a acestuia, spre lumea lui Marin Preda”.

Portretul în fragmente realizat de Eugen Simion include în același tablou *viața*, *biografia omului*, care are o biografie, pentru că are o conștiință a existenței, și *biografia operei*, o „biografie” care derivă din „confruntarea conștiinței cu faptele existențiale”, alcătuiind un tot, întrucât „omul era tot atât de interesant ca opera”.

De la general („Marin Preda avea o personalitate umană complexă”, „construită din contraste”) către particular, punctând trăsăturile